

РАННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ІНКЛЮЗИВНИХ ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

EARLY CAREER ORIENTATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN SPECIAL AND INCLUSIVE PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Стаття присвячена проблемі ранньої професійної орієнтації дітей з особливими освітніми потребами, що проводиться у спеціальних та інклюзивних закладах освіти. Зокрема, розкривається сутність поняття рання профорієнтація, проаналізовано напрями досліджень з цієї проблеми у загальній та спеціальній педагогіці. Визначено, що досліджень, спрямованих на вивчення ранньої профорієнтації дошкільників з порушенням психофізичного розвитку недостатньо, методичних рекомендацій не розроблено. Проте педагоги-практики активно проводять роботу в цьому напрямку й висвітлюють свій досвід у науково-методичних журналах.

Авторами проведено аналіз практичного досвіду роботи педагогів-дефектологів спеціальних та інклюзивних закладів дошкільної освіти з питань ранньої профорієнтації, на підставі якого визначено основні підходи, форми й методи роботи з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку. Визначено, що педагоги-дефектологи не лише формують у дітей інтерес до професій, сприяють розширенню знань з цієї галузі, формують специфічні практичні навички, а й корегують пізнавальну діяльність, зокрема розвивають увагу, можливість аналізувати, планувати, робити правильний вибір. Показано, що гра є основним методом рішення цих завдань. Всі форми роботи – тематичні заняття, свята, розваги насичені ігровими вправами з профорієнтації. В корекційному процесі не менш важливе значення належить використанню наочних методів й індивідуальний підхід.

На підставі практичного досвіду доведено, що вихідним моментом в профорієнтації дошкільників з особливими освітніми потребами мають бути побутові справи, які діти спостерігають щоденно, мають до них зацікавлення як до діяльності, що наближає їх до дорослого світу.

Ключові слова: рання профорієнтація, діти з особливими освітніми потребами, спеціальні та інклюзивні заклади дошкільної освіти, корекційно-виховна робота з дітьми з порушенням психофізичного розвитку,

форми й методи роботи з ранньої профорієнтації дошкільників.

The article is devoted to the problem of early professional orientation of children with special educational needs, which is carried out in special and inclusive educational institutions. In particular, the essence of the concept of early career guidance is revealed, the directions of research on this problem in general and special pedagogy are analyzed. It was determined that there are not enough studies aimed at studying the early career guidance of preschoolers with psychophysical development disorders, and methodological recommendations have not been developed. However, practicing teachers are actively working in this direction and highlight their experience in scientific and methodical journals.

The authors conducted an analysis of the practical experience of special and inclusive preschool education teachers on early career guidance, based on which the main approaches, forms and methods of working with children with psychophysical development disorders were determined. It was determined that special education teachers not only form children's interest in professions, contribute to the expansion of knowledge in this field, form specific practical skills, but also correct cognitive activity, in particular, develop attention, the ability to analyze, plan, and make the right choice. It is shown that the game is the main method of solving these problems. All forms of work – thematic classes, holidays, entertainment are saturated with game exercises for career guidance. In the correction process, the use of visual methods and an individual approach are equally important.

On the basis of practical experience, it has been proven that the starting point in the career guidance of preschoolers with special educational needs should be household affairs that children observe day, are interested in them as activities that bring them closer to the adult world.

Key words: early career guidance, children with special educational needs, special and inclusive preschool education institution, correctional and educational work with children with psychophysical development disorders, forms and methods of work on early career guidance of preschoolers.

УДК 376.2.015.31-056.2/3:331.548
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.1.15>

Омельченко М.С.,

докт. психол. наук,
професор кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Кузнецова Т.Г.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Аматьєва О.П.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри практичної психології
Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Професійна орієнтація є важливим напрямом навчально-виховної роботи з дітьми всіх вікових категорій. Успішність соціальної адаптації людини багато в чому залежить від професійного самовизначення, можливості плідно працювати й отримувати задоволення від цього процесу. Професійне самовизначення є важливою складовою загальної готовності особистості до самостійного життя. Дошкільний вік є важливим етапом у формуванні уявлень дітей про навколишнє середовище, природу, соціальні події, то ознайомлення їх зі світом

професій й формування поважного ставлення до праці на цьому етапі розвитку матиме значні результати. Заклад дошкільної освіти є початковою ланкою у формуванні базових знань про професії. Діти з особливими освітніми потребами також мають обрати у майбутньому професію, яка стане улюбленою і буде приносити задоволення не лише матеріальне, а й моральне. Для досягнення цієї мети треба враховувати індивідуальні й типологічні особливості дитини, її інтереси, здібності до певного виду діяльності, формувати правильне ставлення до професій, які найбільше відповідають її можливостям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В психолого-педагогічних дослідженнях проблемі професійної орієнтації учнівської молоді приділено багато уваги. Дослідження Г. Айсіної, В. Бабіної, В. Бодрова, М. Дідух, Т. Папернової, М. Фіцули та ін. спрямовані на формування професійної спрямованості учнів, підкреслюють вплив цього процесу на становлення особистості, розвиток здібностей і властивостей, духовне зростання.

Рівень професійної спрямованості багато в чому залежить від педагогічного впливу, умов навчання й виховання. Г. Афузова вказувала на те, що професійна спрямованість особистості є процесом динамічним, тому змінюється в процесі розвитку людини [1]. С. Загребельний, Д. Закатов, І. Жернокєєв, Ю. Косенчук, М. Криворучко, М. Кузів, Л. Куліненко, М. Опачко, М. Тименко та ін. у своїх дослідженнях висвітлили питання щодо організації, змісту, методів роботи з професійної орієнтації.

Професійній орієнтації дошкільників присвячені дослідження Г. Беленької, О. Величко, О. Гнізділової, І. Грузинської, І. Єршової, О. Самсонової, В. Тернопільської, О. Чігіріної та ін. Ними розкрито питання ранньої профорієнтації, її міста в системі навчально-виховного процесу закладу дошкільної освіти, вплив на психологічне зростання дошкільників та подальшу соціалізацію. Розглянуті інтерактивні технології, що використовуються для формування в дошкільників уявлень про різні професії та зацікавлення дітей ними. Всі дослідники зазначають необхідність якомога раніше починати знайомство дітей з професіями [5; 8; 14].

Діти з особливими освітніми потребами зазнають певні труднощі в процесі соціалізації, що пов'язано з особливостями психофізичного розвитку, обумовленими структурою первинного порушення. Це безпосередньо впливає на їх професійне самовизначення. Особливо це стосується дітей з порушенням інтелектуального розвитку, з сенсорними порушеннями, з порушенням соціальної взаємодії, з комплексними порушеннями. Зниження пізнавального інтересу, низький рівень знань про професії та їх значення для суспільства, невпевненість в своїх можливостях, несформованість мотиваційної сфери викликають суттєві труднощі у пізнанні навколишнього, формуванні трудових навичок, розвитку різних видів діяльності. Вчені-дефектологи, що займалися цією проблемою, розглядали професійну орієнтацію учнів з психофізичними порушеннями як складову трудового навчання (В. Бондар, І. Єременко, А. Корнієнко, В. Карвяліс, Г. Мерсіянова, С. Миронова, О. Холіні, В. Турчинська, В. Синьов та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досліджень щодо організації й методів роботи з ранньої профорієнтації дітей з порушенням психофізичного розвитку у галузі

спеціальної дошкільної педагогіки недостатньо, відсутні методичні рекомендації. Проте корекційні педагоги, що працюють з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти приділяють цьому питанню важливу увагу й узагальнюють досвід своєї практичної роботи.

Мета статті. На основі аналізу теоретичних досліджень та практичного досвіду визначити основні форми та методи роботи з ранньої профорієнтації дошкільників з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Рання профорієнтація – напрям достатньо новий в психолого-педагогічній науці. Починається ця робота з дошкільного віку, коли в дитини виникає інтерес до різних видів діяльності. Метою ранньої профорієнтації є формування у дітей емоційного відношення до світу професій, надання їм можливості спробувати себе у різних видах діяльності, виховання поважного ставлення до людини праці, працелюбності. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» визначає працелюбність як одну з базових якостей особистості, що стоїть поряд з такими, як самостійність, людяність, розсудливість, самовладання, справедливість, спостережливість, відповідальність та креативність. Саме на дошкільний вік припадає перший етап профорієнтаційної роботи – емоційно-образний, коли у дітей формується уявлення про професії, позитивне ставлення до світу професій і людей праці [11, с. 244].

В роботі з профорієнтації дітей дошкільного віку застосовуються різні форми роботи: бесіда, розповідь, екскурсія, спостереження, сюжетно-рольова гра, читання й драматизація казок, перегляд і обговорення фільмів, телепередач профорієнтаційного змісту, профорієнтаційні заняття й свята, тематичні розваги. Форми роботи, в залежності від мети, можуть бути фронтальні, групові, індивідуальні [15]. Багато в чому це залежить від змісту матеріалу, а також індивідуальних особливостей дитини. При визначенні змісту роботи треба враховувати теми, які вивчаються за програмою та розповідати про професії, що зустрічаються у різних сферах виробництва, зокрема пов'язаних з природою, технікою, комп'ютерними технологіями, творчістю, роботою з людьми. На рівні дошкільного віку треба враховувати нові, сучасні професії, що з'являються, технологічні зміни. Навіщо це потрібно робити в дошкільному віці? Саме для того, щоб діти вчилися використовувати цю інформацію, обирати те, що їм найбільше подобається, приміряти на собі професії, що подобаються. Завдяки цьому у шкільному віці вони будуть спрямовані на професії сучасності, які найбільш затребувані на ринку праці.

Важливим компонентом профорієнтаційної роботи на будь-якому етапі є створення ситуації,

у якій дитина може спробувати себе у тій чи іншій професії. Якщо у старшому підлітковому віці це важливо для того, щоб учень мав можливість протестувати професію й вирішити, чи влаштує вона його, то в дошкільному віці такий вид діяльності формує в дитини інтерес, розширює коло уявлень про професії, поглиблює знання про обов'язки людей різних професій.

В дошкільному віці у дітей з'являється бажання виконувати діяльність з певної професії, бути водієм, військовим, програмістом, вихователем, вчителем, актором, автогонщиком та ін. Ті бажання, які дитина не може втілити реально, вона намагається перенести в ігрову діяльність, саме гра надає їй можливість спробувати себе в різних ролях. Це стосується і професій. Видатний педагог В. Сухомлинський писав, що саме у грі перед дітьми розкривається світ, розкриваються їх творчі можливості. Він вважав, що без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. «Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості і любові до знань» [13, с. 253].

Гра є цікавою формою подачі інформації дітям дошкільного віку. Дітям дуже цікаво приміряти на себе різні ролі, уявляти себе то лікарем, то продавцем, то вчителем. Гра носить колективний характер, що дає можливість вчити дошкільників взаємодії, спілкуванню, урахуванню інтересів інших людей, виконанню ігрових дій за певним планом. Важливо, щоб дитина відчувала себе в головній ролі, уявляла себе дорослою людиною певної професії, із задоволенням виконувала дії, пов'язані з цією професією.

Перед проведенням сюжетно-рольових ігор з профорієнтаційного напрямку треба проводити пропедевтичну роботу. Дорослий знайомить дитину з професією, особливостями діяльності, організовує предметно-практичний ігровий простір, спрямовує сюжет гри в необхідному напрямку.

Особливо ретельно до цих моментів треба підходити в спеціальних та інклюзивних закладах. У дітей з особливими освітніми потребами можуть бути проблеми різного характеру.

При порушенні інтелектуального розвитку дитина, як правило, недостатнє розуміє зміст сюжету, має низький інтерес до діяльності, не вміє грати в колективі, домовлятися. З такими дітьми дошкільники не бажають грати разом, їм здається, що ті спеціально порушують дисципліну та поведуться асоціально.

Діти з порушенням опорно-рухового апарату мають проблеми з пересуванням, виконанням точних цілеспрямованих рухів, в них порушена координація. Це може причинити проблеми при виконанні ігрових дій. Дитина випадково може

порушити ігровий простір, штовхнути товариша, неправильно виконувати практичні дії, чим відштовхує від себе партнерів по грі.

Діти з сенсорними порушеннями, як правило, проявляють невпевненість в собі, своїх діях, висловлюваннях. Вони не завжди можуть проаналізувати ситуацію та зрозуміти як треба діяти, що казати. Їм здається, що інші діти їх не розуміють, або розуміють неправильно. В реалії вони самі можуть фрагментарно сприймати зміст того, що відбувається, відповідно неправильно виконувати рольові дії.

Діти з розладами аутистичного спектру мають недостатній розвиток навичок соціальної взаємодії, що значно ускладнює організацію колективної діяльності. Порушення мовлення і комунікації також спричиняє труднощі у контактах з однолітками.

Будь-які порушення психофізичного розвитку вимагають особливого підходу в навчально-виховній роботі, у тому числі і в роботі з ранньої професійної орієнтації. Особливо ретельно треба підбирати професії, до яких формується інтерес дитини, з яких в подальшому вона зможе обирати себе спеціальність для майбутнього професійного навчання. Важливо, щоб інтереси особистості співпадали з її можливостями, потребами ринку праці й вимогами суспільства.

Нами було проаналізовано узагальнений досвід роботи педагогів спеціальних та інклюзивних закладів дошкільної освіти Донецької області (№ 55 «Лелека», № 56 «Катюша», № 16 «Рушничок», № 5 «Світ казок» та ін.), що зібрано в науково-методичних журналах «Альманах психолого-педагогічного досвіду» на базі ресурсного центру ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Основну увагу звернено на особливості роботи з ранньої профорієнтації дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Спеціальна увага приділялась формуванню у дітей з особливими освітніми потребами системи знань про професії, формування емоційного ставлення, залучення до практичної діяльності у русі корекційної роботи. Паралельно проводилась робота з розширення світогляду дітей, розвитку їх інтересів, схильності до конкретної діяльності. При цьому педагоги дотримуються мети сформувати в дитини можливість до професійного самовизначення у майбутньому. Увага звертається на те, що дитині не треба зациклюватись на якійсь одній професії, метою є поступове формування в неї готовності самостійно планувати, аналізувати, реалізувати свій професійний шлях розвитку. Не менш важливим є викликати у дошкільника з особливими потребами інтерес, зацікавити до діяльності, до співпраці з однолітками і педагогами.

Основою роботи є опора на справи соціально-побутового характеру, які найбільш зрозумілі

дошкільникам через те, що вони постійно спостерігають за ними вдома і у садочку, вважають їх світом дорослих, до якого їм дуже хочеться належати у дитинстві. Навіть коли у дітей з порушенням психофізичного розвитку немає можливості самостійно виконувати побутові справи, в них легко формується потреба виконувати їх, допомагати дорослим. Навіть для дітей з інтелектуальними порушеннями це важливий метод наочності, який одночасно є засобом корекції. До того ж у дітей цієї категорії практичний інтелект може досягати досить високого рівня. Їм подобається прибирати, підмітати й мити підлогу, прати ляльковий одяг, допомагати дорослим у приготуванні їжі тощо. В процесі такої діяльності вони уявляють себе дорослими, визначаються з діяльністю, яка подобається найбільше. Педагог при цьому має змогу спостерігати за процесом діяльності дошкільників, фіксувати не лише те, що найбільше зацікавлює дошкільників, а й рівень їх здібностей. Звичайно, справжня практична діяльність поєднується з грою, що значно покращує результативність роботи, розширює коло уявлень про професії, вчить дітей бути працелюбним, цінувати працю інших людей. Наприклад, в процесі рухливої гри «Пожежники на навчання» діти дошкільники знайомляться з діями пожежників, а також вчаться залазити по гімнастичній стінці і злазити, не зістрибуючи [2, с. 24–25]. У грі використовується мовленнєвий матеріал (віршики), що дає можливість зробити гру цікавою, а також розвивати мовлення. Педагогами-практиками спеціальних та інклюзивних закладах дошкільної освіти запропоновано серію рухливих ігор, які дають змогу краще урахувати індивідуальні можливості й здібності дітей [2, с. 24–34].

На спеціальних тематичних заняттях педагоги також застосовують ігрові методи роботи. Наприклад, на заняттях з ознайомлення з навколишнім, розвитку мовлення ознайомлення з професіями проводиться в ігровій формі у поєднанні з використанням творчих і розвивальних завдань [2, с. 185–204].

Корекційно-виховна робота з дітьми з порушенням психофізичного розвитку має важливий напрям з розвитку емоційної діяльності дітей, що дозволяє викликати в них інтерес до змісту матеріалу, утримувати їх увагу на певному об'єкті, підвищувати працездатність й активність. Таке завдання вирішується в процесі всіх занять, але спеціальні тематичні ігри-розваги, музично-спортивні розваги, театралізовані ігри, тематичні свята є дійовим засобом закріплення знань дошкільників й дозволяють вирішувати серію завдань корекційного напрямку [2, с. 35–76, 180–185].

В закладах інклюзивної освіти участь батьків у навчально-виховному процесі є обов'язковим компонентом. Батьки є експертами розвитку дитини, адвокатами дитини. Тому вони мають

підтримувати позитивні робочі стосунки і допомагати знаходити оптимальні варіанти вирішення проблем. Батьки чітко й реалістично бачать майбутнє своїх дітей, про що обов'язково мають повідомляти педагогів. Тому результативною є методика безпосереднього контакту дітей з представниками певної професії, коли запрошений фахівець є родичом дитини, що відбувається на спільних з батьками заходах. Батьки допомагають педагогам готувати атрибути до занять, ігор, розважальних заходів, проводять з дітьми майстер-класи «Батьки-дітям».

Висновки і пропозиції. Таким чином ми з'ясували, що в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами педагоги приділяють значну увагу ознайомленню їх з широким колом професій, формують вміння планувати й аналізувати власну діяльність, формують відповідні практичні дії у поєднанні з рішенням корекційних завдань. Так дошкільників готують до майбутнього дорослого життя, адже праця займає важливе місце в житті людини. Основним в роботі є ігровий метод, опора на наочність, індивідуальний підхід. Вважаємо за необхідне провести спеціальне експериментальне дослідження щодо ранньої профорієнтації дошкільників з особливими освітніми потребами з розробленням методичних рекомендацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афузова Г. В. Психологічні особливості професійної спрямованості майбутнього психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.08 «Спеціальна психологія». Київ, 2010. 21 с.
2. Альманах психолого-педагогічного досвіду. Науково-методичний журнал. №16. Ресурсний центр ДВНЗ «ДДПУ», 2023. URL: https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2023/07_july/03/03/%D0%92%D0%98%D0%9F%D0%A3%D0%A1%D0%9A%20%E2%84%9616_%D0%97%D0%94%D0%9E%2055.pdf (дата звернення: 24.08.2023).
3. Беленька Г. В. Трудове виховання дітей дошкільного віку: реалії XXI сторіччя. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2009. Вип.2. С. 26-37.
4. Бондар В. І., Рейда К. В. Особливості формування трудової компетенції розумово відсталих учнів : навч. посіб. Київ : «МП Леся», 2010. 168 с.
5. Величко О. М. Профорієнтаційна робота з дітьми дошкільного віку. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки». Вип. № 1. 2020. С. 251-256.
6. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
7. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.

8. Єршова І. В. Організація роботи з ранньої профорієнтації дошкільників. *Нива знань*. Дніпро: ДОІППО, 2013. № 1. С. 32-33.

9. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта : від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

10. Кузнецова Т. Г. Рання профорієнтація в інклюзивних закладах дошкільної освіти. *Альманах психолого-педагогічного досвіду*. Наук.-метод. журнал. 2023. № 16. С. 6-9. URL: https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/2023/07_july/03/03/%D0%92%D0%98%D0%9F%D0%A3%D0%A1%D0%9A%20%E2%84%9616_%D0%97%D0%94%D0%9E%2055.pdf (дата звернення: 24.08.2023).

11. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан та ін. ; за заг. Ред. О. В. Низовської. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.

12. Самсонова О. О., Чорна Г. В. Формування уявлень про професії у дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка. Серія «Дошкільна педагогіка»*. Вип. 47. 2022. С. 281-286. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/47/55.pdf> (дата звернення: 23.08.2023).

13. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1977. 380 с.

14. Тернопільська В. І., Новиченко А. В. Особливості формування уявлень про професії у дітей старшого дошкільного віку. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 83-88. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/1298> (дата звернення: 22.08.2023).

15. Унтілова Е. А. Педагогічні умови профорієнтаційної роботи в початковій школі. *Педагогічні науки*. 2011. № 4. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/4_2011/54.pdf (дата звернення: 23.08.2023).